Islam and Health Journal
نشریه اسلام و سلامت
e-ISSN: 2383-191X p-ISSN:2383-2177
دانشگاه علوم پزشکی بابل

Explaining the phenomenology of psycho-social consequences of holding congregational prayer in students and staff of Ardabil Farhangian University

Behnam Sahranavard (PhD) [1]*, Hafez Tarebari (PhD) [2]

1. Department of Islamic Studies, Farhangian University, Tehran, Iran.
2. Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran.

Article Type:
Research Paper

Received:
2 Jan. 2022
Revised:
15 May 2022
Accepted:
18 May 2022
Published Online:
25 May 2022

ABSTRACT

Background and aim: Over the past two decades, religious behaviors have been studied as influential components in promoting lifestyle and mental health, and various researchers have attempted to identify the behaviors that have the greatest impact on lifestyle and mental health components. One of these religious practices that has been considered in Islam is holding congregational prayer. The aim of the present study was to explain the phenomenology of the effects and consequences of congregational prayer and its impact on the lifestyle and mental health of students, staff, and faculty members of Farhangian University in Ardabil Province.

Materials and methods: This applied and phenomenological study was to investigate the psycho-social effects and consequences of holding congregational prayer. To achieve theoretical saturation, 24 specialized and knowledgeable individuals were interviewed using a purposive, criterion-based sample. The data collection instruments were semi-structured interviews and scientific documents. To analyze the data, the method of thematic analysis was performed using open, axial and selective coding in MAXQDA2018 software. The validity of the research findings was ensured through the methods of member review, peer review, and participatory research. To measure the reliability of the codings, the methods of retesting and internal agreement were used, which reached 80% and 79%, respectively. Since these values were higher than 70%, the reliability of the system was confirmed.

Findings: The results showed that the number of initial concepts obtained from the interviews was 73 concepts, which were divided into three main themes including 1) the individual theme (with the subthemes of closeness to God, commitment to Islamic ethics and human excellence), 2) the social and family theme (with the subthemes of social cohesion, increasing spirituality and strengthening social affection), and 3) the psychological theme (with the subthemes of reducing psycho-physical tension, mental health, and moral virtue).

Conclusion: Based on the results, for the practical application of the effects of prayer in various aspects of life in society, it is necessary to have the serious will of the influential factors in this field.

Keywords: **Phenomenology, Mental Health, Prayer**

Cite this article: Sahranavard B, Tarebari H. Explaining the phenomenology of psycho-social consequences of holding congregational prayer in students and staff of Ardabil Farhangian University. Islam and Health Journal. 2021; 6(2): 24-35.

© The Author(s).
Publisher: Babol University of Medical Sciences

*Corresponding Author: Behnam Sahranavard
Address: Department of Islamic Studies, Farhangian University, Ardabil, Iran.
E-mail: sahranavardbehnam@yahoo.com

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

Islam and Health Journal
نشریه اسلام و سلامت
دانشگاه علوم پزشکی بابل
e-ISSN: 2383-191X p-ISSN:2383-2177

تبیین پدیدارشناسی پیامدهای روانی– اجتماعی اقامه نماز جماعت در دانشجویان و کارکنان دانشگاه فرهنگیان استان اردبیل

بهنام صحرانورد (PhD) [1*]، حافظ تره باری (PhD) [2]

۱. گروه معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.
۲. گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

چکیده

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

دریافت:
۱۴۰۰/۱۰/۱۲

ویرایش:
۱۴۰۱/۲/۲۵

پذیرش:
۱۴۰۱/۲/۲۸

انتشار:
۱۴۰۱/۳/۴

سابقه و هدف: در دو دهه اخیر، رفتارهای مذهبی به عنوان مؤلفه‌های تاثیرگذار بر سبک زندگی و ارتقاءدهنده سلامت روان مورد مطالعه قرار گرفته و پژوهشگران مختلف به‌دنبال شناسایی رفتارهایی بوده‌اند که بیشترین تأثیر را برمؤلفه‌های سبک زندگی و سلامت روانی داشته‌اند. یکی از این رفتارهای مذهبی که در دین اسلام مورد توجه بوده، اقامه نماز به‌صورت جماعت است. پژوهش حاضر با هدف تبیین پدیدارشناسی آثار و پیامدهای روانی– اجتماعی اقامه نماز جماعت در دانشجویان، کارمندان و اعضای هیات علمی دانشگاه فرهنگیان استان اردبیل انجام شده است.

مواد و روش‌ها: این پژوهش از نظر هدف کاربردی بوده و به لحاظ روش، پدیدارشناسی می‌باشد. در این پژوهش به منظور بررسی آثار و پیامدهای روانی– اجتماعی اقامه نماز جماعت، از ۲۴ نفر از افراد متخصص و آگاه، با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند از نوع ملاک‌محور تا رسیدن به اشباع نظری استفاده شد. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه نیمه ساختاریافته و اسناد و مدارک علمی بود. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تجزیه و تحلیل تم (مضمون) و با استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی در نرم‌افزار MAXQDA 2018 انجام شد. روایی یافته‌های پژوهش با استفاده از روش‌های بازبینی توسط اعضا، بررسی همکار، مشارکتی بودن پژوهش تضمین گردید. همچنین به‌منظور سنجش پایایی کدگذاری‌های انجام شده، از روش‌های بازآزمون و توافق درون‌موضوعی استفاده گردید که به ترتیب ۸۰ درصد و ۷۹ درصد به‌دست آمد و چون بالاتر از ۷۰ درصد بودند، پایایی آن تایید شد.

یافته‌ها: تعداد مفاهیم اولیه به‌دست آمده از مصاحبه‌ها، ۷۳ مفهوم بوده که در قالب سه مضمون اصلی فردی شامل مضامین فرعی (تقرب به خدا، التزام به اخلاق اسلامی و تعالی انسان)، اجتماعی و خانوادگی شامل مضامین فرعی (انسجام اجتماعی، افزایش معنویت و تقویت الفت اجتماعی) و روانی شامل مضامین فرعی (کم شدن تنش‌های روان– تنی، بهداشت روانی و فضیلت اخلاقی) تقسیم شدند.

نتیجه‌گیری: بر اساس نتایج به‌دست آمده و برای کاربست و استفاده عملی از آثار نماز در ابعاد مختلف زندگی در جامعه، نیاز به اراده جدی عوامل تاثیرگذار در این حوزه ضروری می‌باشد.

واژگان کلیدی: پدیدارشناسی، سلامت روانی، نماز

استناد: بهنام صحرانورد، حافظ تره باری. تبیین پدیدارشناسی پیامدهای روانی– اجتماعی اقامه نماز جماعت در دانشجویان و کارکنان دانشگاه فرهنگیان استان اردبیل. نشریه اسلام و سلامت. ۱۴۰۰؛ ۶(۲): ۳۵-۲۴.

© The Author(s)
Publisher: Babol University of Medical Sciences

این مقاله مستخرج از طرح تحقیقاتی به شماره د/۵۰۳۰۰/۱۶۹۴/۲۱۱ بوده و با استفاده از منابع مالی دانشگاه فرهنگیان انجام یافته است.

* **مسئول مقاله:** بهنام صحرانورد
آدرس: اردبیل، خیابان سعدی، کوچه کرد احمد، دانشگاه فرهنگیان، پردیس علامه طباطبایی.
رایانامه: sahranavardbehnam@yahoo.com

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

مقدمه

نماز، از مهمترین سفارش انبیاء و اولیای الهی بوده و از بارزترین مصادیق عبادت به شمار می‌رود. چنانکه در منابع اسلامی و آموزه‌های دینی به‌کرات بر این مهم تاکید شده است. حضرت لقمان به فرزندش می‌گوید: پسرکم ! نماز را بر پای دار:"یَابُنَیَّ اقِمِ الصَّلَوةَ" (۱). نماز، داروی نسیان و وسیله ذکر خداوند است: "اقِمِ الصَّلَوةَ لِذِکْرِیَ"(۲). رسول خدا صلّی‌اللّه علیه و آله فرمود:"اَلصَّلوةُ عَهْدُ اللّه" نماز پیمان با خداست (۳). نماز، نور چشم پیامبر عزیز است که فرمود:"قُرَّةُ عَیْنِی فِی الصَّلوةِ" (۴). نماز، اهرم استعانت در غم‌ها و مشکلات است. خداوند در این باره می‌فرماید: از صبر و نماز در مشکلات کمک بگیرید و بر آن‌ها پیروز شوید: "وَاسْتَعِینُواْ بِالصَّبْرِ وَالصَّلَوةِ"(۵). نماز، داروی تکبّر است. حضرت علی (ع) می‌فرمایند: خداوند، نماز را واجب کرد تا انسان را از کبر، دور کند: "وَالصلَوةَ تَنْزِیهاً عن الکِبْر"(۶). در قرآن مجید آمده که نماز، وسیله تشکر از خداوند بر نعمت‌های اوست: "فَصَلِّ لِرَبِّکَ وَانْحَرْ" (۷). نماز، رابطه مخلوق با خالق است، انسان مادّی را معنوی می‌کند و انسان را علاوه بر آشنا کردن با خدا، با طبیعت نیز آشنا می‌سازد، با آب، خاک، قبله، طلوع، غروب و وقت و .... نماز، وسیله نزدیک شدن انسان به خداست: "اَلصَّلاةُ قُرْبانُ کُلِ تَقی" (۸). نماز، برای اولیای خدا شیرین و برای منافقان دشوار و بار سنگین است: "وَإِنَّهَا لَکَ بِیرَةٌ إِلا عَلَی الْخَشِعِینَ" (۵). نماز، کوبنده شیطان است: "مُدحِرةً لِلشَّیطان" (۹).

و نیز درباره آثار و فلسفه نماز در قرآن چنین آمده است: نماز انسان را از زشتی‌ها و منکرات باز می‌دارد. طبیعت نماز دارای اثر بازدارندگی از فحشا و منکر است. انسانی که به نماز می‌ایستد، تکبیر می‌گوید؛ خدا را از همه چیز برتر و بالاتر می‌شمارد، به یاد نعمت‌های او می‌افتد؛ حمد و سپاس او را می‌گوید و او را به رحمانیت و رحیمیت می‌ستاید؛ به یاد روز جزای او می‌افتد؛ به بندگی او اعتراف می‌کند؛ از او یاری می‌جوید، از او صراط مستقیم می‌طلبد و از راه گمراهان و کسانی که بر آن‌ها غضب شده به خدا پناه می‌برد. بی شک در قلب و روح چنین انسانی جنبشی به سوی حق، حرکتی به سوی پاکی و جهشی به سوی تقوا پیدا می‌شود. در نماز، انسان به یگانگی پروردگار و رسالت پیامبر اکرم (ص) شهادت و گواهی می‌دهد، بر پیامبر درود می‌فرستد و دست به درگاه خدا برمی‌دارد تا در زمره بندگان صالح او قرار گیرد. همه این امور موجی از معنویت در وجود او ایجاد می‌کند؛ موجی که سد نیرومندی در برابر گناه محسوب می‌شود (۱۰).

در پژوهشی با عنوان "تبیین پدیدارنگاری فلسفه تربیتی عبادت (نماز) از دیدگاه معلمان و اولیای دانش‌آموزان" نشان داده شده است که عبادت در بعد فردی کارکردهایی شامل: افزایش اعتماد به نفس، معنایابی در زندگی، سعادتمندی و تعالی انسان و در بعد عاطفی شامل احساس لذت و افزایش آرامش دارد؛ در بعد جامعه‌شناختی نیز دربرگیرنده ارتقای ارزش‌های اخلاقی و کاهش جرائم اجتماعی است، همچنین در بعد خانوادگی، پایداری شخصیت و کاهش مشکلات خانوادگی از جمله کارکردهای تربیتی عبادت به شمار می‌رود (۱۱).

در تحقیق دیگری با عنوان "بازخوانی مطالعات نماز و نمازپژوهی‌ها" محققین به این نتیجه رسیده‌اند که بخشی از چالش اجتماعی وضعیت نمازخوانی، بر مبنای روایت گروه‌های اجتماعی از فلسفه نماز، قابل تبیین است و بخشی از باور و رفتار نمازخوانی نیز با استناد به شرایط زندگی و سبک زندگی سنتی، مدرن قابل تحلیل می‌باشد و این که بخشی از باور و رفتار نمازخوانی در بین گروه‌های اجتماعی نیز، با اتکا به وضعیت کنونی سیاست‌های فرهنگی نمازخوانی به مدد رسانه، مسجد، خانواده و مدرسه نیز قابل تبیین است (۱۲).

در زمینه اثرات عوامل مختلف بر جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت، یافته‌های پژوهشی با عنوان "واکاوی عوامل جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس در ناحیه ۲ آموزش و پرورش شهرستان قم" نشان داده که بین عوامل جذب دانش‌آموزان مدارس دخترانه و مدارس پسرانه به نماز جماعت، رابطه معناداری وجود دارد، هرچند گرایش‌های مذهبی و مشارکت والدین و متولیان مدارس در نماز جماعت، انگیزه حضور دانش‌آموزان را بالا می‌برد. همچنین بر اساس نتایج این پژوهش، بین شخصیت و نفوذ امام جماعت و نوع رابطه او با فراگیران، امکانات، شرایط نمازخانه‌ها و گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت، نیز رابطه معناداری وجود دارد (۱۳).

و نیز نتایج تحقیقی با عنوان "بررسی حضور و عوامل موثر بر شرکت دانشجویان در نماز جماعت در دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد"، بیانگر این است که پخش شدن اذان در محیط‌های آموزشی بیشترین تأثیر را در حضور دانشجویان در نماز جماعت داشته است و بیشترین علت عدم شرکت دانشجویان در نماز جماعت، عدم آشنایی با احکام و آداب نماز جماعت بوده است (۱۴).

و همچنین در تحقیقی با عنوان "گرایش به نماز خواندن دانشجویان"، میانگین نمرات گروه مونث در مؤ لفه‌هایی مثل نقش امام جماعت در گرایش به نماز، تصور مثبت به آثار نماز و نمرهٔ کل مقیاس گرایش به نماز، را بالاتر نشان داده‌اند. درحالی‌که در مورد مؤلفهٔ اجتناب از نماز و ادراک خنثی به آثار نماز، وضعیت بر عکس است و نهایتا نتیجه گرفته‌اندکه دخترها نسبت به پسرها به نماز گرایش بیشتری دارند (۱۵).

یافته‌های تحقیق دیگری با عنوان "انگیزه‌های نمازخواندن و تاثیر آن بر ادراک محدودیت‌های فردی، اجتماعی و محیطی" بیانگر این است که نماز خواندن با انگیزه کسب آرامش روانی، با ترغیب شدن به نماز توسط دوستان، گه‌گاه نماز خواندن و علاقه‌مند شدن نسبت به نماز در دوران جوانی ارتباط داشت. ترغیب به خواندن نماز توسط معلمان و اساتید، گه‌گاه نماز خواندن و علاقه‌مند شدن نسبت به نماز در دوران نوجوانی در افرادی که نماز را با انگیزه ترس از عذاب الهی،

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

اقامه می‌کردند، بیشتر دیده می‌شد. تفاوت بین افراد با انگیزه‌های متفاوت نماز خواندن از لحاظ ادراک محدودیت‌های فردی در اقامه‌ی نماز نیز معنادار است (۱۶).

در زمینه عوامل مختلف تاثیرگذار بر جذب و مشارکت دانشجویان و دانش‌آموزان به نماز جماعت نتایج تحقیقی با عنوان "بررسی عوامل مؤثر بر میزان حضور دانشجویان در نماز جماعت؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تویسرکان" نشان داده که بین مشارکت کارکنان دانشگاه و آموزش نماز با میزان حضور دانشجویان در نماز رابطه مستقیمی وجود دارد. همچنین بین مکان، زمان و امکانات فیزیکی مناسب با میزان مشارکت دانشجویان رابطه مستقیم وجود دارد و نیز بین روحانی بودن امام جماعت و تشویق دانشجویان به نماز با میزان مشارکت آن‌ها رابطه مستقیم وجود دارد. (۱۷). همچنین در مطالعه‌ای با عنوان"عوامل موثر بر مشارکت دانشجویان دانشگاه فرهنگیان پردیس فاطمه الزهرا (س) اصفهان" در نماز جماعت عواملی چون مشارکت اساتید و مسئولان در نماز جماعت، طول مدت زمان برگزاری نماز جماعت، اعتقادات مذهبی و همچنین ترس از گزینش و کسب امتیاز فرهنگی را در مشارکت دانشجویان در نماز جماعت تاثیرگذار دانسته، اما فضای فیزیکی و زیبایی نمازخانه را در مشارکت دانشجویان در نماز جماعت تاثیر چندانی ندانسته‌اند (۱۸).

در تحقیقی پیمایشی با هدف کلی "شناسایی عوامل موثر در گرایش دانشجویان دانشگاه آزاد" به فریضه نماز به این نتایج دست یافتندکه: بین حضور افراد برجسته در نماز جماعت مسجد دانشگاه و شرکت دانشجویان، جنسیت دانشجویان و شرکت آن‌ها در نماز جماعت، بین تشکیل جلسات و همایش‌های مذهبی از سوی دانشگاه در گرایش دانشجویان به نماز، رابطه وجود دارد. همچنین یافته‌های آن‌ها حاکی از این بوده است که رابطه منطقی بین وضعیت اعتقادی دوستان در گرایش دانشجویان وجود دارد و می‌توان نتیجه گرفت که دوستان تأثیر بسیار زیادی در گرایش یا عدم گرایش دانشجویان به این فریضه می‌توانند داشته باشند (۱۹). در این خصوص یافته‌های تحقیقی با هدف "بررسی عوامل جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس" نشان داده که بین عوامل جذب دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه به نماز جماعت تفاوت معناداری وجود دارد؛ گرایش‌های مذهبی و مشارکت والدین و متولیان مدارس در نماز جماعت، انگیزه حضور دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد؛ بین شناخت دانش‌آموزان از فواید نماز و نماز جماعت، و مشارکت آنان در مجالس مذهبی، با رویکرد آنان به نماز جماعت مدارس رابطه مثبت وجود دارد؛ نحوه تقویت و تفویض مسئولیت برگزاری نماز جماعت به آنان، در افزایش علاقه و مشارکت در نماز جماعت مؤثر است و در نهایت، بین شخصیت و نفوذ امام جماعت و نوع ارتباط او با فراگیران، امکانات، شرایط نمازخانه‌ها و گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت رابطه معنی‌داری وجود دارد (۲۰).

همچنین نتایج تحقیقی با عنوان "چگونگی حضور دانشجویان در نماز جماعت و تعیین عوامل مؤثر بر شرکت دانشجویان در نماز جماعت" نشان داده که عوامل ترغیب‌کننده‌ی شرکت در نماز جماعت شامل پخش اذان، اعتقاد به ثواب حضور در نماز جماعت، جذابیت اذان پخش‌شده و توجّه والدین به مسائل دینی و شرکت آنان در نماز جماعت و عوامل موثر در عدم شرکت در نمازهای جماعت شامل عدم آشنایی با احکام و آداب نماز جماعت، هم‌زمانی نماز با کلاس درس و هم‌زمانی نماز با توزیع غذا در این مساله دخالت دارند. این محققان نتیجه‌گیری کرده‌اند که پخش شدن اذان در محیط‌های آموزشی بیشترین تأثیر را در حضور دانشجویان در نماز جماعت داشته است و بیشترین علت عدم شرکت دانشجویان در نماز جماعت عدم آشنایی با احکام و آداب نماز جماعت بوده است (۲۱).

از طرفی دیگر، سلامت و بهداشت روانی افراد و گروه‌ها در جامعه از اهمیت بسزایی برخوردار بوده و برای تامین سلامت و بهداشت‌روانی افراد جوامع، سبک زندگی آن‌ها نیازمند توجه ویژه می‌باشد. رویکردهای نوین به سلامت روان، بهزیستی روانی را متأثر از چهار محور اصلی دانسته و روانشناسی سلامت را بر اساس این چهار رویکرد مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهند که عبارتند از: زیستی، روانی، اجتماعی و معنوی (۲۲).

سلامت روانشناختی، روابط اجتماعی و محیط زندگی اجتماعی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. در خصوص اثرات آموزه‌های دینی و اعتقادی از جمله فریضه عبادی نماز بر سلامت روان و سبک زندگی افراد می‌توان به موارد چندی اشاره کرد: خداوند متعال در قرآن مجید فرموده: کسانی که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند و نماز را برپا داشتند و زکات را پرداختند، اجرشان نزد پروردگارشان است؛ و نه ترسی بر آنهاست، و نه غمگین می‌شوند (إِنّ الّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ وَ أَقامُوا الصّلاةَ وَ آتَوُا الزّکاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ لا خَوْفٌ عَلَیهِمْ وَ لا هُمْ یحْزَنُون) (۲۳). قرآن کریم خود را در آیات متعدد «شفا» معرفی کرده است. منظور از شفا، شفا از بیماری‌های روان و قلب است. بیماری‌هایی از قبیل: کفر، شرک، نفاق، بخل، حسد، کینه و .... یعنی قرآن درمان و شفای آلودگی‌های معنوی و روانی است. خداوند در آیه‌ای فرموده که: ای مردم! اندرزی از سوی پروردگارتان برای شما آمده است، و درمانی می‌باشد برای آنچه که در سینه‌هاست (درمانی برای بیماری دل‌های شماست). (یا أَیهَا النَّاسُ قَدْ جَاءتْکم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّکمْ وَشِفَاء لِّمَا فِی الصُّدُورِ) (۲۴).

از حضرت علی علیه‌السلام حکایت شده است: برای دردهایتان، از قرآن سلامت بخواهید و با قرآن بر سختی‌ها یاری جویید (۲۵). از جمله اصول بهداشت روانی، مثبت اندیشی است که در آیات قرآنی و آموزه‌های دینی به آن اشاره شده است: برای مثال در قرآن روح امید، با توکل بر خدا و نفی ناامیدی در انسان دمیده می‌شود (وَلاَ تَیأَسُوا مِن رَّوْحِ اللَّهِ) (۲۶). در برخی آیات قرآنی به دو مسئله، رویکرد شناختی و رفتاری و تأثیر آن‌ها بر سلامت و بهداشت روان اشاره شده است که از جمله آن‌ها مسئله «ایمان به خدا» است: کسانی (از آنان) که به خدا و روز بازپسین ایمان آوردند، و [کار] شایسته انجام دادند، پس هیچ ترسی بر آنان نیست، و نه آنان اندوهگین می‌شوند. (مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْیوْمِ الآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحاً فَلاَ خَوْفٌ عَلَیهِمْ وَلاَ هُمْ یحْزَنُونَ) (۲۷).

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

از سوی دیگر، نماز جماعت عامل نظم و انضباط، صف‌بندی و وقت‌شناسی است. روحیه فردگرایی و انزوا و گوشه‌گیری را از بین می‌برد و نوعی مبارزه با غرور و خودخواهی را دربردارد. نماز جماعت، وحدت در گفتار، جهت و هدف را می‌آموزد و از آن‌جا که باید پرهیزکارترین و لایق‌ترین اشخاص، به امامت نماز بایستد، نوعی آموزش و الهام‌دهنده علم و تقوا و عدالت است. نماز جماعت،کینه‌ها و کدورت‌ها و سوء ظن‌ها را از میان می‌برد و سطح دانش و عبودیت و خضوع را در جامعه اهل نماز، افزایش می‌دهد. در تحقیقی با عنوان "رابطه‌ی نگرش و التزام عملی به نماز و تجارب معنوی با سلامت عمومی دانشجویان دختر دانشگاه تهران" نشان دادندکه مقدار r (ضریب همبستگی) در رابطه‌ی بین مؤلفه‌ی اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی با ۰/۲۵۱-، توجه و عمل به مستحبات با ۰/۵۰۷-، التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز با مقدار ۰/۳۷۳-، مراقبت و حضور قلب در نماز با مقدار ۰/۲۵۱- و نمره‌ی کل متغیّر التزام عملی به نماز با مقدار ۰/۴۰۱- با سلامت روان در سطح ۰/۰۵ به‌صورت منفی و معکوس معنادار بود. علاوه‌براین، مقدار r در رابطه‌ی بین مؤلفه‌ی احساس حضور خداوند با مقدار ۰/۴۹۸-، ارتباط با خداوند با مقدار ۰/۳۲۵-، احساس مسئولیت در قبال دیگران با مقدار ۰/۲۵۹- و تجارب معنوی با مقدار ۰/۴۷۴- با سلامت روان با (۰/۶۵۷-) در سطح ۰/۰۵ نیز به صورت منفی و معکوس معنادار بود (۲۸). در همین راستا، نتایج تحقیقی تحت عنوان "نقش نگرش و التزام عملی به نماز و رضایت از زندگی در بهزیستی روان‌شناختی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان تبریز" نشان می‌دهد که بهزیستی روانشناختی با رضایت از زندگی و نگرش و التزام عملی به نماز، همبستگی معنادار دارد. همچنین رضایت از زندگی و نگرش و التزام عملی به نماز می‌توانند بهزیستی روانشناختی را پیش‌بینی کنند (۲۹).

علی‌رغم پژوهش‌های جسته و گریخته در این زمینه، پژوهشی که به‌طور مستقیم به بررسی و ارتباط متغیرها بپردازد، انجام نشده و در این زمینه خلاء پژوهشی احساس می‌شود و با وجود اهمیت و ضرورت این موضوع، تحقیقات بسیار اندکی در این زمینه انجام شده است. بنابراین، در این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سوالات اساسی بودیم:

- وضعیت حضور دانشجویان، کارکنان و اساتید در نماز جماعت چگونه است؟
- عوامل موثر بر اقامه نماز جماعت و یا موانع موجود کدام‌ها هستند؟
- پیامدهای روانی- اجتماعی اقامه نماز جماعت در دانشجویان و کارکنان دانشگاه فرهنگیان استان اردبیل چه بوده است؟

مواد و روش‌ها

مطالعه‌ی حاضر از نظر هدف کاربردی بوده و با استفاده ازروش پدیدارشناسی به‌عنوان یکی از رویکردهای تحقیقات کیفی و توصیفی انجام یافته است. در این پژوهش به‌منظور بررسی آثار و پیامدهای روانی- اجتماعی نماز جماعت از ۲۴ نفر از افراد متخصص و آگاه با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند از نوع ملاک‌محور تا رسیدن به اشباع نظری استفاده شد. از تعداد ۲۴ نفر نمونه منتخب (۱۴ نفر از دانشجویان، ۷ نفر از کارمندان و ۳ نفر از اعضای هیات علمی دانشگاه فرهنگیان) بودند. روش و ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه نیمه ساختاریافته و اسناد و مدارک علمی بود سوالات مصاحبه بر اساس مبانی نظری (اسناد بالادستی) و عملی پژوهش و نیز سوالات پژوهشی، تنظیم گردید.

پس از هماهنگی لازم با مسئولین دانشگاه، محققین به مشارکت‌کنندگان در پژوهش به‌صورت حضوری مراجعه کردند. در مورد هدف پژوهش به آن‌ها اطلاعات کافی ارائه شد و به آن‌ها اطمینان داده شد که اطلاعات جمع‌آوری شده کاملا محرمانه بوده و فقط در راستای هدف پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرند، و نیز به آن‌ها اختیار داده شدکه داوطلبانه در پژوهش مشارکت کرده و هر زمان که تمایل داشتند می‌توانند از ادامه همکاری انصراف دهند. تمامی مصاحبه‌ها با نمونه منتخب به مدت ۴۵-۳۰ دقیقه و به‌صورت رو در رو و فردی در مکانی ساکت مانند کلاس، یا دفتر کار انجام شده و تا کسب توصیفی غنی از موضوعات مربوط به پژوهش ادامه می‌یافت. پس از اجرای هر مصاحبه، متن آن‌ها بر روی کاغذ پیاده و به صورت مکتوب تهیه گردید. سپس با استفاده از روش تحلیل مضمونی، کدها، مقوله‌ها و مضامین اصلی و فرعی آن‌ها شناسایی و جهت پاسخگویی به سوالات پژوهشی، طبقه‌بندی شد. در اعتباریابی مقولات و مضامین استخراج‌شده از سه مرحله معیار تناسب، خود مشارکت‌کنندگان و معیار منطق و عمق مسئله استفاده شده است. برای تحقق معیار تناسب یافته‌های پژوهش حاضر از سوی ۳ نفر از متخصصان حوزه‌ی فرهنگ در دانشگاه‌ها پالایش و تأیید گردید؛ همچنین از سه نفر از مشارکت‌کنندگان برای تکمیل نمودن مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استفاده شد. برای تحقق معیار منطق و عمق مسئله نیز در روند مصاحبه‌ها و تحلیل آن‌ها تلاش شد، جریان مصاحبه از نظم و پیوستگی و توالی مناسبی برخوردار گردیده و یافته‌های به‌دست آمده در طول مصاحبه به طور مبسوط، همراه با جزئیات و با توجه به مشخصه‌ها و ابعاد آن آورده شود. در نهایت، برای تحقق معیار استناد به یادنوشت‌ها، به دلیل اینکه پژوهشگر در فرایند تحلیل یافته‌ها نمی‌تواند تمامی مباحث، نظرها، بینش‌ها و گفته‌ها را به خاطر بیاورد، استفاده از یادنوشت‌ها ضرورت می‌یابد. در این زمینه، پژوهشگران تلاش کردند تا در فرایند انجام و تحلیل مصاحبه‌ها به یادنوشت‌های مستخرج از داده‌ها استناد کنند. همچنین، برای محاسبه پایایی کدگذاری‌های انجام‌شده، از روش‌های پایایی بازآزمون و پایایی توافق بین دو کدگذار (توافق درون موضوعی) استفاده شد. در پایایی بازآزمون از میان مصاحبه‌های انجام‌گرفته، تعداد ۳ مصاحبه انتخاب شده و هر کدام از آن‌ها دو بار در یک فاصله زمانی ۱۵ روزه توسط پژوهشگر

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

کدگذاری شد. پایایی بازآزمون و پایایی توافق بین دو کدگذار در این پژوهش به ترتیب ۸۰ درصد و ۷۹ درصد به‌دست آمد،که چون بالاتر از ۷۰ درصد بود پس مورد تائید قرار گرفت.

تحلیل داده‌های به‌دست آمده، از طریق تقلیل گزاره‌های معنی‌دار به درون تِم‌ها و سپس نگارش توصیفاتی متنی و ساختاری صورت پذیرفت. بنابراین برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده در این پژوهش، از راهبرد تحلیل شبکه مضامین با استفاده از هفت مرحله متوالی (مرور داده‌ها، ایجاد راهنمای کدگذاری، سازماندهی داده‌ها با استفاده از پرسش‌های راهنمای مصاحبه، طبقه‌بندی پاسخ‌ها، کدگذاری پاسخ‌ها تا مرحله اشباع، تفسیر داده‌ها و نوشتن عامل‌ها) استفاده گردید.

یافته‌ها

نتایج به‌دست آمده از پژوهش حاضر نشان داد که تعداد مفاهیم اولیه به‌دست آمده از مصاحبه‌ها، ۷۳ مفهوم بوده که در قالب سه مضمون اصلی فردی، شامل مضامین فرعی (تقرب به خدا، التزام به اخلاق اسلامی و تعالی انسان)، اجتماعی و خانوادگی، شامل مضامین فرعی (انسجام اجتماعی، افزایش معنویت و تقویت الفت اجتماعی) روانی، شامل مضامین فرعی (کم‌شدن تنش‌های روان–تنی، بهداشت روانی و فضیلت اخلاقی) تقسیم شدند (مندرجات جداول ۱، ۲ و ۳).

جدول ۱. آثار و پیامدهای فردی نماز جماعت

مضمون اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم	کد مصاحبه شونده
فردی	تقرب به خدا	شکر منعم (خدا)، بالاترین مرتبه عبودیت، ترس از خدا، رهایی از شیطان، انجام تکلیف الهی، یاد خدا، عمل به امر الهی، در میان گذاشتن اسرار خود با خدا، اتکای به خدا، تقویت ایمان، شناخت خدا، کسب قدرت معنوی	م ۳، م ۵، م ۷، م ۱۴، م ۱۵، م ۱۶، م ۱۷
	التزام به اخلاق اسلامی	دوری از گناهان، افزایش صبوری، افزایش قدرشناسی، وقت شناسی، داشتن نظم در امورات، کرامت انسانی، پرهیز از غیبت، رعایت حلال و حرام، صداقت، امانت داری، خوش‌خلقی، مهربانی، رعایت ادب	م ۱، م ۲، م ۵، م ۶، م ۱۰، م ۱۳، م ۱۴، م ۱۵، م ۱۸
	تعالی انسان	برنامه‌ریزی و داشتن نظم در کارها، آمادگی برای پذیرش مرگ، پاکی جسم و جان، سعادتمندی در دنیا و آخرت، رفع نیازهای فطری و فردی، عاقبت به خیری، داشتن تفکر منطقی، خودشناسی، افزایش معرفت، قوت قلب بیشتر، خویشتن‌داری	م ۲، م ۴، م ۵، م ۶، م ۸، م ۹، م ۱۱، م ۱۲، م ۱۴، م ۱۶، م ۱۷، م ۱۸

جدول ۲. آثار و پیامدهای اجتماعی و خانوادگی نماز جماعت

مضمون اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم	کد مصاحبه شونده
اجتماعی و خانوادگی	انسجام اجتماعی	تعهد اجتماعی، افزایش مسئولیت‌پذیری، دوری از حاشیه‌ها در جامعه، کم شدن اختلافات، افزایش وفاداری اعضای خانواده و جامعه، پایداری شخصیت اعضای خانواده، رفع گرفتاری‌های همدیگر	م ۳، م ۵، م ۷، م ۱۴، م ۱۵، م ۱۶، م ۱۷
	افزایش معنویت	امید به زندگی اخروی، تقویت ایمان در خانواده و جامعه، قوام دین در جامعه و خانواده	م ۱، م ۲، م ۵، م ۶، م ۱۰، م ۱۳، م ۱۴، م ۱۵، م ۱۸
	تقویت الفت اجتماعی	چشم‌پوشی از خطای یکدیگر، الگودهی به فرزندان، تربیت صحیح فرزندان، صبوری اعضای خانواده و جامعه، افزایش احترام در خانواده و جامعه، پایبندی به ثبات خانواده، افزایش هم‌دردی، احساس سبک باری اعضای خانواده و جامعه	م ۲، م ۴، م ۵، م ۶، م ۸، م ۹، م ۱۱، م ۱۲، م ۱۴، م ۱۶، م ۱۷، م ۱۸

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

جدول ۳. آثار و پیامدهای روانی نماز جماعت

مضمون اصلی	مضامین فرعی	مفاهیم	کد مصاحبه شونده
روانی	کم شدن تنش‌های روان- تنی	کاهش استرس، کاهش حسادت، کاهش غرور و خودبینی، کاهش اضطراب ، تاب‌آوری بیشتر و کاهش افسردگی	م ۳، م ۵، م ۷، م ۱۴، م ۱۵، م ۱۶، م ۱۷
	بهداشت روانی	کسب آرامش، احساس داشتن تکیه‌گاه، رهایی از پوچی، افزایش اعتماد به نفس، ثبات شخصیت، افزایش شادی و نشاط، شوق درونی، ورزش روح و جان، امیدواری به آینده	م ۱، م ۲، م ۵، م ۶، م ۱۰، م ۱۳، م ۱۴، م ۱۵، م ۱۸
	فضیلت اخلاقی	خودسازی، تزکیه نفس، معنایابی در زندگی، غفلت‌زدایی، احساس امنیت معنوی	م ۲، م ۴، م ۵، م ۶، م ۸، م ۹، م ۱۱، م ۱۲، م ۱۴، م ۱۶، م ۱۷، م ۱۸

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان داد که اقامه نماز جماعت، نقش‌ها و آثار گوناگونی در ارتقای سطوح رفتار افراد جامعه دارد. زمینه‌سازی برای امر به معروف و نهی از منکر، ایجاد برادری و برابری، تسهیل روابط اجتماعی، ارتباطات راغبانه و مؤثر، ایجاد اعتماد متقابل، ایجاد وحدت و انسجام، فرهنگ نظم‌پذیری، از بین بردن حرص و طمع، بازدارندگی از منکرات، تحکیم نظام معنایی توحیدی، ارتقای معنویت در سازمان، ترویج فرهنگ مشورتی و مشارکتی، ایجاد برابری و کاهش طبقه‌بندی اجتماعی، افزایش تعهد سازمانی، پیشگیری و حل تعارض، بالا بردن آستانه‌ی تحمل، بالا بردن رفتارهای شهروندی سازمانی، افزایش همیاری و همکاری، اجتناب از رفتار کاری مخرّب، پرهیز از تخلفات سازمانی، احساس مسئولیت اجتماعی، خداشناسی، فروتنی و رعایت حقوق انسانی از جمله کارکردهای نماز می‌باشد.

در این میان و با گسترش شبکه‌های اجتماعی، مساله سبک زندگی نیز نمودی مهم یافته است و دگردیسی‌های بسیاری در آن روی داده است. سبک زندگی انسان نمازگزار، آداب اسلامی و انضباط رفتاری است که تحت آرمان عالی عبودیت قرار دارد و همه شئون زندگی از نماز و عبادت تا کسب و کار، تحصیل، تفریح، معاشرت، بهداشت، خوراک، معماری و هنر، سخن گفتن، تولید و مصرف، آراستگی ظاهری و ... را در مسیر بندگی قرار داده و صبغه الهی می‌بخشد. بدین گونه نماز، به عنوان خلاصه اصول مکتب اسلام و روشنگر راه مسلمانی، که نشان‌دهنده مسئولیت‌ها، تکلیف‌ها، راه‌ها و نتیجه‌هاست، یک زنگ بیداری و یک هشدار در ساعات مختلف شبانه‌روز است و به زندگی انسان، سبک و برنامه می‌دهد و از او تعهد همه‌جانبه در همه ابعاد فردی و اجتماعی می‌خواهد. ابعادی که هر کدام نمونه‌ای از شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی محسوب می‌شود و متمایزکننده‌ی زندگی انسان پایبند به نماز از زندگی فرد بی‌قید است.

این پژوهش با هدف تبیین پدیدارشناسی آثار و پیامدهای روانی- اجتماعی اقامه نماز جماعت از دیدگاه دانشجویان، کارمندان و اعضای هیات علمی دانشگاه فرهنگیان استان اردبیل انجام یافته است. در راستای بررسی تحقق هدف فوق، پژوهشگران به‌دنبال یافتن پاسخ به سوالات چندی بودند. ازجمله: وضعیت فعلی اقامه نماز جماعت در دانشگاه فرهنگیان استان اردبیل چگونه است؟ برای بهبود آن چه اقداماتی لازم است؟ در پاسخ به سوالات فوق، یافته‌های پژوهش نشان داد که شرکت‌کنندگان در پژوهش، وضعیت حضور دانشجویان، کارکنان و اساتید در نماز جماعت را متوسط و متوسط به پایین گزارش کرده‌اند. برای بهبود و ارتقای وضعیت اقامه نماز در دانشگاه از نظر نمونه منتخب، نقش عوامل فردی (مانند: میزان آشناسازی شرکت‌کنندگان در نماز جماعت با احکام نماز، شرکت در مراسم مذهبی)، عوامل انسانی (مانند: اقامه نماز جماعت به امامت فرد روحانی، شرکت مدیران و اساتید در نمازهای جماعت، خلاقیت‌های دانشگاه در رونق‌بخشی به نماز، اختصاص امتیاز فرهنگی، تداخل وقت اقامه نماز جماعت با ارائه غذا، میزان تبلیغات انجام‌شده در سطح دانشگاه)، عوامل فیزیکی (مانند: اختصاص فضای مناسب و متناسب با تعداد شرکت‌کنندگان، آراستگی و نظافت کافی نمازخانه، دسترسی آسان به سرویس‌های بهداشتی، معماری و دکوراسیون جذاب محل اقامه نماز) و عوامل اجرایی (مانند: وجود ستاد اقامه نماز، پخش مناسب و سر وقت اذان، تداخل وقت جلسات و کلاس‌ها با اقامه نماز، اولویت داشتن اقامه نماز جماعت، برگزاری مرتب و سر وقت نماز جماعت، طولانی نشدن فرضیه نماز جماعت) بسیار مهم و ضروری می‌باشد.

در بررسی سوال دوم یعنی عوامل موثر بر اقامه نماز جماعت و یا موانع موجود چه می‌باشد؟ شرکت‌کنندگان در مصاحبه، اذعان داشتند که موانع بسیاری بر عدم حضور گسترده دانشجویان وجود دارد، از جمله: نقش کم‌رنگ امام جماعت، عدم پاسخ‌گویی به سوالات دانشجویان، عدم ارتباط قوی امام جماعت با دانشجویان، ضعف در نهادینه‌کردن فرهنگ نماز، پرداختن به حاشیه در حین نماز، الگو نبودن امام جماعت، حضور کم‌رنگ مدیران دانشگاه، تطویل نماز جماعت، سیاسی‌شدن نماز، ریاکاری در نماز جماعت، عدم باور به فلسفه نماز، فقدان انطباق گفتار با رفتار امام جماعت، وسیله امرار معاش شدن نماز، فقدان محبوبیت

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

امام جماعت در میان دانشجویان، تبلیغ ضعیف نماز در محیط دانشگاه، عدم آشنایی دانشجویان با ضرورت نماز، استفاده از محیط نمازخانه برای استراحت دانشجویان، عدم هماهنگی عوامل و برنامه‌های دانشگاه با اوقات نماز و نبود متولی مشخص برای نماز جماعت از سویی و استفاده حداکثری از محیط دانشگاه در تخصیص مکان مناسب برای نماز، تاکید بر برگزاری نماز در شرایط خاص (دوران کرونا)، تلاش برای برگزاری نماز جماعت در طول سال و بدون تعطیلی، تزئین فضای نمازخانه و توجه به تنظیف آن، از سوی دیگر به عنوان موانع و عوامل محسوب می‌شوند. برای بهبود این وضعیت، نمونه منتخب، راهکارهایی مانند: دعوت دانشجویان به نماز به شیوه‌های غیرمستقیم، استفاده از ظرفیت اساتید معارف و غیر معارف، انطباق اعمال با گفتار مدیران و متولیان نماز، برگزاری مسابقات علمی با شیوه‌های جذاب، استفاده از ابزارهای تشویقی، توجه شایسته به تبلیغات محیطی در دانشگاه، آماده کردن زمینه برای حضور شوق‌انگیز دانشجویان در نماز جماعت، استفاده از امر به معروف عملی، تمهید مناسب محیط و ایجاد انگیزه‌های درونی در دانشجویان، الگو بودن مدیران و عوامل دانشگاه، دارا بودن قدرت بیان و شیوه گفتار قوی امام جماعت، پیشقدم‌شدن کادر اداری، آراستگی و نظافت کافی نمازخانه، دسترسی آسان به سرویس‌های بهداشتی و وضوخانه، اولویت اقامه نماز جماعت، روحانی بودن امام جماعت، داشتن دوستان و همکاران با ایمان و متعهد به نماز، شخصیت و نفوذ امام جماعت و نوع ارتباط او، موقعیت مناسب و در دسترس بودن نمازخانه دانشگاه، میزان آشنایی با احکام نماز، آشنایی با فواید نماز و نماز جماعت، مقبولیت شخصیت و رفتار برگزارکنندگان اقامه نماز جماعت، محیط فیزیکی نمازخانه وزیبایی آن، حسن روابط مسئولان با شرکت‌کنندگان نماز جماعت، تفویض مسئولیت برگزاری نماز جماعت به دانشجویان، حضور اساتید و مسئولان در نماز جماعت، ارتقاء اعتقادات دینی افراد ارائه دادند.

در راستای تحقق هدف اصلی پژوهش حاضر یعنی آثار و پیامدهای روانی- اجتماعی اقامه نماز جماعت از دیدگاه دانشجویان، کارمندان و اعضای هیات علمی دانشگاه فرهنگیان استان اردبیل و بر اساس یافته‌ها، تعداد ۷۳ مفهوم اولیه به‌دست آمده از پیشینه تحقیقات، اسناد و منابع علمی و مصاحبه با افراد و با استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی، در قالب ۳ مضمون اصلی آثار و پیامدهای فردی، اجتماعی و خانوادگی، روانی تقسیم‌بندی شد. آثار و پیامدهای فردی شامل سه مضمون فرعی (تقرب به خدا، التزام به اخلاق اسلامی و تعالی انسان) بوده و این نتیجه با یافته‌های تحقیقات علی بابایی (۱۰)، قرائتی (۱۱)، فضل‌اللهی و مالکی (۱۳) و صالحی و حسنی (۲۸)، هم‌خوانی و مطابقت داشت.

مضمون اصلی اجتماعی و خانوادگی، شامل مضامین فرعی (انسجام اجتماعی، افزایش معنویت و تقویت الفت اجتماعی) و این نتایج با یافته‌های پژوهش نجاتی حسینی (۱۲)، قرائتی (۱۱)، فضل‌اللهی و مالکی (۱۳) و صالحی و حسنی (۲۸) هم‌خوانی و مطابقت دارد.

مضمون اصلی سوم یعنی روانی، شامل مضامین فرعی (کم شدن تنش‌های روان- تنی، بهداشت روانی و فضیلت اخلاقی) بودند و این نتایج نیز با یافته‌های تحقیق قرائتی (۱۱)، صالحی و حسنی (۲۸) و اقبالی و پاکدل (۲۹) هم‌خوانی و مطابقت داشت. در تبیین نتایج به‌دست آمده باید گفت که در قرآن و منابع اسلامی، به آثار و پیامدهای نماز توجه ویژه‌ای شده است. نماز عامل موفقیت در انجام کارهاست و توفیقات الهی را روزافزون می‌کند. احکام آن به‌گونه‌ای است که رعایت دقیقش اثرات زیادی در حوزه‌های فردی، اجتماعی، فکری، اخلاقی، خانوادگی، روحی و روانی دارد. نماز، جوابگوی حل معضلات اجتماعی و خانوادگی است. نماز یک مکتب علمی و عملی برای پرورش ایمان و تعهد انسان‌هاست. نماز باعث ثبات شخصیت و اخلاق انسان و آرام شدن قلب و روح می‌شود. چرا که در نماز همه حواس متوجه خدا می‌شود. نماز یک هنرنمایی الهی است و خداوند تمام ارزش‌ها را به نحوی در آن قرار داده است. چرا که نماز روح اخلاص را در انسان زنده می‌کند. نماز مجموعه‌ای است از نیت خالص و گفتار نیکو و حرکات خشوعی که تکرار آن در شبانه روز، بذر اخلاق و توجه به رضایت خداوند را در نهاد انسان بارور می‌سازد و همچنین در روایات بسیاری، نماز به عنوان اولین عملی که در قیامت مورد بازخواست قرار می‌گیرد، مطرح شده است، چنان‌که امام صادق (ع) می‌فرماید: «نخستین عمل بندگان که در قیامت حساب می‌شود، نماز است، اگر قبول افتد، سایر اعمال نیز قبول می‌شود و اگر پذیرفته نشود دیگر اعمال نیز پذیرفته نخواهد شد». نماز عدالت اجتماعی و رعایت حقوق دیگران در جامعه را به دنبال دارد؛ چرا که در دین مبین اسلام مقدمات نماز مانند مکان و لباس نمازگزار و آب وضو و غسل او باید از هر جهت بدون اشکال باشد و نمازگزار نمی‌تواند در لباسی که به زور از دیگری گرفته یا در مکانی که از آن دیگری است، بدون رضایت صاحبان آن‌ها نماز بگزارد و با توجه به این اصل، کسی که آلوده به غصب حقوق دیگران باشد و نیازمندی‌های خود را از اموال دیگران تهیه کرده باشد، با آن اموال نمی‌تواند به نماز بایستد و هنگامی نماز چنین شخصی مورد قبول واقع خواهد شد که تمامی اموال نامشروع را از مال خود خارج کرده و با رعایت مو به موی شرایط صحت نماز، نماز را به پا دارد. فلسفه اصلی نماز، یاد خداست، که در آیات و روایات از آن به "ذکر الله" تعبیر می‌شود. ذکر الله از آن جهت دارای اهمیت است که نمازگزار همواره، وجود خدا را در هر لحظه و هر مکان یادآور می‌شود و همواره در امور خویش خدا را ناظر می‌داند و بدین ترتیب، اعمال نیک و شایسته، سرلوحه‌ی زندگی انسان قرار می‌گیرد و اعمال ناشایست و پلید، از کارنامه‌ی اعمال انسان زدوده می‌شود. امام صادق (ع) در این زمینه می‌فرماید: «انسان باید هنگام انجام کارهای حلال و حرام به یاد خدا باشد». نماز وسیله زدوده شدن گناهان و مغفرت و آمرزش الهی است، زیرا در صورت توجه و حضور قلب در نماز، انسان به خداوند نزدیک می‌شود و در نتیجه گناهان و آلودگی‌ها ازمیان می‌رود، و زنگارهای شرک و ظلم و سیاهی، از صفحه‌ی دل انسان رخت برمی‌بندد. پیامبر (ص) نماز را به رودی زلال تشبیه می‌کند که انسان با شستن بدن در آن، از آلودگی‌ها پاکیزه می‌گردد.

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

نماز خودبینی و غرور انسان را درهم می‌شکند، چرا که در نماز، آدمی در برابر عظمت بی‌انتهای خداوند با حالتی مملو از ضعف و ناتوانی می‌ایستد و سپس سر به خاک می‌ساید و خود را ذره‌ای ناچیز در برابر عظمت بی‌انتهای خداوند می‌شمارد و در نتیجه کبر و غرور که عامل هلاکت و تباهی انسان است، به یکباره فرو می‌ریزد. علی (ع) نیز پیرامون فلسفه‌ی وجودی نماز می‌فرماید: «خداوند ایمان را برای پاکسازی انسان‌ها از شرک واجب کرده است و نماز را برای دوری از آنان از تکبر». نماز روح انضباط و پاکیزگی و طهارت ظاهری را در انسان تقویت می‌کند. چنان‌که می‌دانیم هر یک از نمازهای واجب، زمان مخصوص به خود دارد و انسان موظف است که نماز را در زمان مشخصی به جا آورد. تاخیر و یا تقدیم در اقامه آن موجب بطلان نماز یا کیفر الهی می‌شود، بی‌شک این برنامه دقیق و منظم، روح نظم را در انسان پرورش می‌دهد و در نتیجه دیگر اعمال انسان نیز در سایه نظم همواره با موفقیت و کامیابی همراه است. چه کمالی است که برای انسان ارزشمند باشد اما در نماز یافت نشود.

مسئولین امر باید به ارزش‌ها و کمالاتی که در نماز نهفته شده توجه خاصی داشته باشند تا جامعیت نماز بهتر روشن شود. از عصاره این ارزش‌ها می‌توان به معیار الفت، تبلور انضباط و وقت‌شناسی، اهرم قدرت و عزت و عظمت اسلام و مسلمین، تقویت‌کننده روح اخوت و برابری، الهام‌دهنده علم و تقوی و عدالت و عبودیت و خضوع، بازدارنده از نفاق و کینه و خودبینی و غرور و بدخواهی و اختلاف طبقاتی و ... اشاره کرد که در نماز متبلور می‌گردد. نماز نه تنها قرب و نزدیکی به خداوند را برای انسان به ارمغان می‌آورد؛ بلکه تاثیرات آن در زندگی فردی و اجتماعی انسان نیز بی‌شمار است، آثاری که در بهبود زندگی آدمی نقش بسزایی دارد و بی‌شک با برپا داشتن نماز، با توجه به آثار و فواید بی‌شمار آن، جامعه رفته‌رفته به‌سوی کمال و سعادت، پیش می‌رود. بنابراین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که برای کاربست آثار نمازدر ابعاد مختلف، نیاز به اراده جدی سازمان‌ها و ارگان‌های ذیربط و در نهایت عوامل تاثیرگذار در این حوزه ضروری می‌باشد.

محدودیت‌های پژوهش

این مطالعه نیز مانند سایر پژوهش‌ها، دارای محدودیت‌هایی بود که در پژوهش‌های آینده باید به آن‌ها توجه شود. تحقیق حاضر با استفاده از روش پدیدارشناسی بر روی دانشجویان شاغل به تحصیل، اساتید و کارمندان و مسئولین در دانشگاه فرهنگیان استان اردبیل صورت گرفت. محدود بودن ابزار به روش پدیدارشناسی از محدودیت‌های تحقیق حاضر بود. همچنین این مطالعه در طول سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ صورت گرفت. با توجه به شرایط تعطیلی یک‌ساله سراهای دانشجویی و مجازی بودن آموزش دانشگاه‌ها به دلیل اپیدمی و پاندومی کرونا، نیاز به تاملات بسیاری دارد. از سوی دیگر، به نظر می‌رسد برخی مصاحبه‌شوندگان در فرایند مصاحبه با توجه به ثبت و ضبط آن، محافظه‌کاری‌های خاص خودشان را داشتند و یا از ذکر مصادیق و اسامی افراد امتناع می‌ورزیدند.

پیشنهادهای کاربردی

اهمیت و ارزش حضور در مسجد و نمازهای جماعت بر اساس آیات الهی، روایات و سیره معصومین (ع) بر کسی پوشیده نیست، از طرفی جذب جوانان به این امر مهم درکشور اسلامی مسئله جدی و از دغدغه‌های متولیان امر می‌باشد، ویژگی‌های دوره جوانی ایجاب می‌کند که راهکارهای متناسبی جهت جذب آن‌ها به نماز استفاده شود.

۱- صلاحیت‌های علمی، اخلاقی و خلق و خوی نیکوی امام جماعت و مهارت اجتماعی او در برقراری ارتباط با دانشجویان مهم است. ائمه جماعت باید با مسائل تربیتی و روانی نسل جوان آشنا باشند.

۲- خلق محیط گرم و آموزنده توسط مسئولین و برخورد شایسته و احترام‌آمیز با شرکت‌کنندگان در نماز می‌تواند سهم عمده‌ای در جذب آنان داشته باشند.

۳- آموزش‌های پرمحتوای مذهبی با استفاده از آیات و روایات در رابطه با نماز، در خلال برگزاری مراسم نماز جماعت و سایر فرصت‌ها مانند ساعت فرهنگی برای دانشجویان پیش‌بینی شود.

۴- زیبایی ظاهری و آراستگی مساجد و نمازخانه‌ها در سوق دادن آنان به سوی مسجد و نماز جماعت موثر است و این موضوع باید در دستورکار ستاد اقامه نماز و مسئولین دانشگاه فرهنگیان قرار گیرد.

۵- تنظیم ساعت کلاس و مشارکت بیشتر اساتید در ایجاد انگیزه و ترغیب دانشجویان به انجام این فریضه الهی اثرگذار بوده و مسئولان دانشگاه می‌توانند با برنامه‌ریزی بهتر، زمینه حضور حداکثری دانشجویان در نماز جماعت را فراهم آورند. مشارکت بیشتر دانشجویان در برپایی نماز جماعت از طریق تشکیل گروه‌های فعال دانشجویی و پذیرش و تکریم آن‌ها از سوی مسئولان مدارس، باید در دستور کار متولیان امر قرار گیرد.

پیشنهادهای پژوهشی

۱- پیشنهاد می‌گردد که محققان بعدی، تحقیق مشابهی را با سایر روش‌ها و نمونه‌های دیگر نیز انجام دهند.

۲- پیشنهاد می‌شود در مطالعات بعدی عوامل جذب دانشجویان به نماز جماعت مورد پژوهش قرار گیرد.

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

۳- پیشنهاد می‌شود در مطالعات بعدی نگرش و التزام عملی دانشجویان به نماز مورد بررسی و تحلیل دقیق قرار گیرد.

۴- پیشنهاد می‌شود با توجه به تغییر سبک زندگی و تعطیلی دانشگاه‌ها و آموزش‌های مجازی، تاثیر کرونا و کووید ۱۹ بر میزان دینداری و معنویت دانشجویان و به‌ویژه میزان اقامه نماز، مورد پژوهش‌های جدیدی قرار گیرد.

تضاد منافع: در انجام این پژوهش هیچگونه تعارض منافعی وجود ندارد.

تقدیر و تشکر

محققان بر خود فرض می‌دانند تا از همکاری مسئولین دانشگاه و کلیه کسانی که در مراحل مختلف به پژوهشگران مساعدت و یاری نمودند تشکر و قدردانی نمایند.

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

References

1. Holey Quran; Surah Loqman, Verse 17.
2. Holey Quran; Surah Taha, Verse 14.
3. Mottgi H. Kanz al-Ummal. Vol 7, p. 279.
4. Majlesi MB. Beharolanvar. Beirut: Dar Ehya Altarath Alarabi, 1983; Vol 77, p. 77. [Arabic]
5. Holey Quran; Surah Al-Baqareh, Verse 45.
6. Nahj al-Balaghah, Hekmat 252.
7. Holey Quran; Surah Al-Kausar, Verse 2.
8. Klini, Muhammad ibn Ya'qub. Foroekafi, Volum1, p. 265.
9. Amedi A.Gorar al-hekam.Qom: Daralketab Eslami; 1990. [In Persian]
10. Ali Babaei AH. Selected Sample Commentary, Under the Supervision of Ayatollah Makarem Shirazi, Tehran: Islamic Library. 1997. [In Persian]
11. Graati M. Tafsir Noor. Tehran: Center for Quranic Lessons; 1995. [In Persian]
12. Nejati Hosseini M. The Social Realities of Prayer in Iran, Rereading Prayer Studies and Prayer Studies. Iranian Social Studies and Research Quarterly. 2012; 1(1): 1-37. [In Persian]
13. Fazlullahe S, MalekiTavana M. Analysis of the Factors of Attracting Students to School Congregational Prayer. Maaref Quarterly of the 22nd Year. Special for Educational Sciences. 2013; 22(194): 45-58. [In Persian]
14. Mujahed SH, Nasiriani KH, Hashemian Z, Lotfi MH, Islami AR. Nvestigating the Presence and Effective Factors On Students Participation in Congregational Prayers in Shahid Sadoughi University of Medical Sciences Yazd. Culture in Islamic University. 2014; 4(12): 373-90. [In Persian]
15. Yaghoubi H, et al. A Study of the Situation of the Tendency to Pray among Students in Terms of Demographic variables. Culture in Islamic University. 2013; 3(2): 187-215. [In Persian]
16. Nasirzadeh R, Nasirzadeh M, Nasirzadeh MH. Motivations of Praying and its Effect on the Perception of Individual, Social and Environmental limitations. Culture in Islamic University. 2013; 3(1): 155-73. [In Persian]
17. Ronaghi M, Mohammadi A. Investigating the Effective Factors on the Participation of Students of Farhangian University, Fatemeh Al-Zahra Campus, Isfahan, in Congregational Prayers. Quarterly Journal of New Research in Humanities. 2016; 3(7): 1-18. [In Persian]
18. Shirzadi Z, Khodabakhshi Kolaei A, Filsafinejad MR. The Relationship Between Attitude and Practical Commitment to Prayer and Spiritual Experiences with the General Health of Female Students at the University of Tehran. Quarterly Journal of Research in Religion and Health. 2017; 5(4): 99-113. [In Persian]
19. Zolfaghari AR, Khalaji HR. A Study of Factors Influencing Students\' Participation in Congregation Prayer in Islamic Azad University, Toyserkan Branch. Journal of Religion and Communication. 2011; 18(39): 63-77. Available at: https://rc.journals.isu.ac.ir/article_1314.html [In Persian]
20. Nouri M. Mustadrak al-Wasail. Qom: Al-Bayt Institute. 1986. [In Persian]
21. Nasr AR, Moeinpour H, Arizi Samani HR, Bagheri Z. A Meta Analytical Study of the Factors Affecting the Recruitment and Participation of Students in School Congregational Prayers. Quarterly Journal of Educational Innovations. 2008; 7(26): 63-86. [In Persian]

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]

22. Straub R. Health Psychology: a Biopsychosocial Approach. 4th ed. Worth Publishers; 2019.
23. Holey Quran; Surah Al-Bagareh, Verse 277.
24. Holey Quran; Surah Yonus, Verse 57.
25. Nahjolbalache, Sermon 176.
26. Holey Quran; Surah Yusuf, Verse 27.
27. Holey Quran; Surah Al-Maidah, Verse 69.
28. Salehi Ak, Hassani SH. Explaining the Phenomenology of the Educational Philosophy of Worship (prayer) From the Perspective of Teachers and Parents of students. Two quarterly journals of Educational Sciences from the Perspective of Islam. 2017; 5(8): 42-56. [In Persian]
29. Eghbali A, Pakdel Bonab S. The Role of Attitude and Practical Commitment to Prayer and Life Satisfaction in the Psychological Well-Being of Students of Tabriz Farhangian University, Presented at the Congress of Prayer and Mental Health, November 10 and 11, 2016. University of Tehran. 2015. [In Persian]

[Downloaded from iahj.ir on 2026-11-16]